

УДК 37.011.32.013.2:316.647.5

І. КРИВОШАПКАПолтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка**ТОЛЕРАНТНІСТЬ
ЯК ОСОБИСТІСНА ПЕРЕДУМОВА ФОРМУВАННЯ
ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ПЕДАГОГА**

Розглядається значення толерантності як інтегративної якості особистості педагога, її роль у становленні педагогічної майстерності.

Ключові слова: толерантність, педагог, викладач, педагогічна майстерність, професійне становлення.

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток України у сучасних умовах потребує визначення нових пріоритетів і перспектив розвитку вітчизняної школи та висуває високі вимоги до освіти і педагогічної діяльності вчителя, професіоналізм якого стає необхідною умовою нагальних соціальних перетворень. У Законах України «Про освіту» та «Про загальну середню освіту» наголошується, що саме завдяки діяльності вчителя реалізується державна освітня політика та забезпечується якість освіти учнів, яка безпосередньо залежить від його професійних і особистісних якостей. Це передбачає якісно інший рівень особистісного та професійного розвитку фахівця вищої школи, його здатності до постійного самовдосконалення, до самозмін при одночасному збереженні основоположних внутрішніх настанов і переконань, що особливу вагу має в педагогічному вищому навчальному закладі, осередку підготовки тисяч фахівців, які втілюють завдання навчально-виховного процесу в практичній діяльності. Тому однією з актуальних проблем педагогічної освіти є формування у майбутнього викладача педагогічної майстерності.

Аналіз актуальних досліджень. Педагогічна майстерність розглядається науковцями як комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [5, с. 30]. Незважаючи на те, що проблеми її формування досить давно розглядаються вітчизняними і зарубіжними спеціалістами в різних ракурсах (питання спорідненості успішної професійної діяльності й майстерності педагога – Г.М. Коджаспирова, В.М. Коротов, М.В. Кухарев, М.П. Лещенко, Ю.Л. Львова, Л.І. Рувінський, Г.І. Щукіна й інші; педагогічної майстерності як складової професійної підготовки майбутнього вчителя – М.В. Гриньова, І.А. Колеснікова, Б.Н. Мітюров, Н.Г. Ничкало, М.І. Новіков, М.М. Палтишев, Н.М. Тарасевич, Г.І. Хозяїнов та інші; психологічних основ педагогічної майстерності – Ф.М. Гоноволін, М.І. Дяченко, Л.А. Кандибович, А.Н. Крилов, Н.В. Кузьміна, В.Ф. Моргун, Е.О. Помиткін, В.А. Семиченко, В.А. Якунін та інші тощо), інтерес до цього напрямку педагогічних досліджень залишається незмінним. Адже кожен етап розвитку суспільства висуває до вчителя нові вимоги, а отже, змушує під новим кутом подивитися на проблему його професійного становлення.

Аналіз досліджень професійного виховання педагога вищої школи, становлення його педагогічної майстерності засвідчує, що методологічні засади дослідження професійного виховання фахівця плідно розглядали Г.О. Балл, Ф.В. Березін, О.Г. Мороз, А.А. Налчаджян, В.А. Петровський, А.О. Реан, С.І. Селіверстов, А.В. Фурман, Н.О. Чайкіна, М.С. Ясницький та ін.; професійну підготовку педагогічних працівників вивчали О.В. Глузман, М.В. Гриньова, О.А. Дубасенюк, О.М. Пехота, В.А. Семиченко, С.О. Сисоєва, В.О. Сластьонін та ін., зокрема професійну діяльність і професійне становлення викладача ВНЗ – А.В. Барабаншиков, О.І. Гура, З.Ф. Єсарєва, І.Ф. Ісаєв, О.В. Коржуєв, Н.В. Кузьміна, Л.М. Макарова, Ю.П. Поваренков, Ю.Г. Фокін та ін.. Проте в цілому проблема виховання педагогічної майстерності викладача педагогічної вищої школи залишається

відкритою, і насамперед у тому її аспекті, що стосується толерантності як якості, котра набула актуальності у професійно-педагогічній сфері відносно недавно.

Метою нашої статті є спроба окреслити значення толерантності у формуванні професіоналізму викладача вищої педагогічної школи та розкрити її загальнопедагогічну значущість.

Виклад основного матеріалу. Дослідниками неодноразово відмічалось, що професійну діяльність вчителя можна розглядати як мінімум на трьох рівнях аналізу [2]: соціально-педагогічному, конкретно-методичному та психолого-педагогічному, який спрямований на визначення її структурних компонентів, розкриття тих особистісних факторів та внутрішніх механізмів, без яких неможливе здійснення педагогом своїх громадянських і педагогічних функцій.

Як слушно зазначає О.М. Коць, результатом професійного розвитку майбутнього вчителя як суб'єкта педагогічної взаємодії постають такі здатності: активність і винахідливість у пошуку педагогічних рішень та шляхів їх реалізації залежно від особливостей ситуації взаємодії, здійснення ефективного впливу на особистість вихованців; здатність на оптимальному рівні оперувати професійно-педагогічними знаннями, самоконтролем, саморегуляцією; творчо володіти засобами організації навчальної і виховної діяльності учнів [4]. Проте в цьому переліку сьогодні незамінною бачиться толерантність як спосіб взаємодії, який зорієнтований на самопізнання, саморозвиток, визначення меж самоідентифікації, що сприяє гуманізації суспільства, співпраці з людьми, які відрізняються зовнішністю, мовою, переконаннями, звичаями чи вірою.

Прийняття дитини такою, якою вона є, прийняття іншості партнера по взаємодії є необхідною умовою успішності педагогічної діяльності. У сучасній школі роль особистості педагога істотно зростає. Проблеми, з якими стикається сучасна школа, – ускладнення міжетнічних стосунків, розшарування населення на «багатих і бідних», нетерпимість до людини іншої віри і ін. – пояснюють практичний інтерес до досліджень у галузі толерантності.

Виокремлюючи власне педагогічний аспект даної якості, педагоги наголошують, що «толрантність сприяє не лише мирному співіснуванню різних суб'єктів дійсності, а й успішному самотвердженню особистості, самореалізації людини у суспільстві. У цьому випадку вона набуває особистісно-значущого змісту у процесах самотійного освоєння соціального досвіду і виховання, є результатом інтеріоризації (перетворення внутрішніх структур психіки людини завдяки засвоєнню структур соціальної діяльності) і екстеріоризації (перетворення внутрішніх структур психіки в певну поведінку)» [1]. Толерантний педагог, завдяки особливій тактиці побудови своєї поведінки по відношенню до дітей, досягає більшої результативності у формуванні продуктивних міжособистісних взаємин. Водночас, не можна не відзначити, що і його особистісна адаптація до умов професійної діяльності буде кращою, якщо він розвиватиме в собі здатність не лише бачення, а й прийняття специфіки партнера на концептуальному рівні, як безумовну засаду професійної суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Однак, аналізуючи стильові характеристики діяльності педагога, як вони подаються у спеціальній літературі, бачимо, що далеко не кожен стиль педагогічного спілкування (чи стиль ставлення, стиль управління) свідчить про розвиненість у його суб'єкта толерантності.

Так, Я. Коломінський та М. Березовін [3] виділяють п'ять стилів ставлення, що проявляються в педагогічній діяльності: активно-позитивний, пасивно-позитивний, ситуативний, пасивно-негативний і активно-негативний. Простежуючи якісні риси кожного з названих стилів у вказаній послідовності, відзначаємо, що значущими рисами в полярно протилежній діаді «активний позитив – активний негатив» виступають:

- в емоційному плані: схвалення – осуд іншого;
- в особистісно-поведінковому плані: прийняття – неприйняття іншого;
- в когнітивному плані: розуміння – нерозуміння іншого;
- в процесуальному плані: підтримка – насилля.

З психолого-педагогічної точки зору можна відзначити тут регрес соціально-адаптивних якостей, які в своїй сукупності можуть розглядатися і як критерії толерантності щодо школярів. Її поступове зниження від першого до останнього стилю очевидне, а отже, діагностика сформованості толерантності у вчителя може бути пов'язана з комплексним вивченням притаманного йому стилю ставлення. З іншого боку, ймовірним видається зворотне припущення, що саме толерантність є загальною, інтегративною якістю, яка визначає сформованість позитивної по відношенню до школярів (студентів) позиції педагога, виступаючи передумовою потреби професійного самовдосконалення, пошуку нових, ефективних способів взаємодії, розширення арсеналу професійних засобів.

Проте толерантність, виступаючи насамперед як особливість світобачення, не притаманна людині від народження і може ніколи не проявитися, якщо не буде спеціально вихована, сформована.

У такому розумінні особистість викладача вищої школи виступає своєрідним провідником толерантності в суспільство, стимулом для майбутнього вчителя щодо розвитку в себе відповідної якості та опанування механізму, за допомогою якого вона може бути сформована в педагогічному процесі. Тому, на наш погляд, викладання у вищій педагогічній школі повинне відповідати низці вимог, що в своїй сукупності забезпечують створення і функціонування толерантного середовища взаємодії – засобу для виховання у майбутніх педагогів толерантності як вагової професійної якості. До них відносимо:

а) варіативність. Завдання, що пропонуються для виконання, повинні презентуватися як такі, що можуть реалізувати кілька підходів до проблеми, причому кожен із цих підходів повинен розглядатися у сукупності його переваг і недоліків;

б) ситуативність. Вибір того чи іншого варіанту рішення, стратегії і тактики поведінки повинні оцінюватися з огляду на обставини, в яких вони застосовуються;

в) прогностичність. Результат певної дії повинен сприйматися як ланка у взаємодії, підґрунтя для подальшого розвитку ситуації. В педагогічній діяльності практично не буває ситуацій, виокремлених із загального контексту взаємин, і тому дана вимога слугує необхідним доповненням попередньої. Зокрема, вона сприяє багатовимірному сприйняттю рішень, запобігає тому, що доброта перетворюється на поблажливість, вимогливість – на жорсткість та обмеженість тощо, тобто допомагає становленню толерантності у її найбільш адекватному і об'єктивному виді;

г) індивідуальний підхід. Педагог має не тільки передбачати і схвалювати вибір студентом певного індивідуального завдання, певного способу вирішення. Він повинен бачити в цьому вияви індивідуальності майбутнього вчителя, акцентувати увагу на його позитивному потенціалі і по мірі можливості запобігати розвитку негативу як от схильність до авторитаризму, бездумного й невмілого наслідування, формалізму тощо;

д) конструктивність. Викладач повинен чітко усвідомлювати і контролювати свої емоції, що проявляються при формуванні оцінних суджень, добиватися їх чіткості й обґрунтованості, намагаючись, щоб по ходу взаємодії студенти так само оволодівали вмінням обґрунтованої й доброзичливої якісної оцінки і, що не менш важливо – самооцінки. І хоча в умовах кредитно-модульної системи оцінювання кількість часу на міжособистісну взаємодію з якісним аналізом навчальних досягнень скоротилася на користь ділової взаємодії та кількісної оцінки, у педагогічній вищій школі, де здатність до повноцінного міжособистісного контакту є однією з істотних ознак професійної готовності випускника, слід передбачати збереження можливостей для опанування професійного спілкування у безпосередньому спілкуванні з викладачем та навчальною групою.

Висновок. Одним із найважливіших завдань педагогічної вищої школи було і залишається виховання майбутнього педагога, стимулювання його конструктив-

ного й дієвого самовиховання. В умовах взаємодії зі студентською чи учнівською аудиторією незамінною умовою конструктивності та ефективності педагогічного впливу сьогодні виступає толерантність як важлива вимога сьогодення і найбільш гуманний соціальний підхід. Тому зорієнтованість на виховання толерантності є одним із найбільш актуальних напрямків професійної підготовки педагога – як загальноосвітньої, так і, безумовно, вищої школи.

Список використаних джерел

1. Бідюк Н.М. Толерантність як особистісно-значуща цінність у контексті гуманізації освіти [ел ресурс] / Н.М.Бідюк, О.В. Орловська. Режим доступу: <http://intkonf.org/d-ped-n-bidyuk-nm-orlovska-ov-tolerantnist-yak-osobistisno-znachuscha-tsinnist-u-konteksti-gumanizatsiyi-osviti/>
2. Гринюк О.С. Психологічні особливості педагогічної діяльності / Оксана Степанівна Гринюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу до дж.: <http://www.psyh.kiev.ua>
3. Коломинский Я. Л. Некоторые педагогические проблемы социальной психологии / Я.Л. Коломинский, Н.А. Березовин. – М.: Знание, 1977. – 82 с.
4. Коць О.М. Концептуальна модель становлення майбутнього вчителя як суб'єкта педагогічної взаємодії / О.М. Коць [Електронний ресурс]. – Режим доступу до дж.: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmdu/psykh/2011_6/31.pdf
5. Педагогічна майстерність: Підручник / І.А. Зязюна, Л.В. Крамущенко, І.Ф. Кривonos та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 2004. – 422 с.

Стаття надійшла до редакції 04.04.2012.

Кривошопка І.

Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко, Украина

ТОЛЕРАНТНОСТЬ КАК ЛИЧНОСТНАЯ ПРЕДПОСЫЛКА ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МАСТЕРСТВА ПЕДАГОГА

Рассматривается значение толерантности как интегративного качества личности педагога, её роль в становлении педагогического мастерства.

Ключевые слова: толерантность, педагог, преподаватель, педагогическое мастерство, профессиональное становление.

Kryvoshapka I.

Poltava State Pedagogical University named after V.G. Korolenko, Ukraine

TOLERANCE AS A PERSONAL BACKGROUND OF FORMATION OF PROFESSIONAL SKILL TEACHER

We consider the importance of tolerance as an integrative personality of the teacher, her role in the development of pedagogical skills.

Keywords: tolerance, teacher, lecturer, teaching skills, professional development.